

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.изк. Камелия Николова

за дисертационния труд
на АЛБЕНА ТАГАРЕВА

„Сценографията в Народния театър от 1944 до 1968 г.”

за присъждане на образователната и научна степен „доктор”,
по конкурс, обявен от Института за изследване на изкуствата към БАН

Предложеният от Албена Тагарева дисертационен труд „Сценографията в Народния театър от 1944 до 1968 г.” си поставя за цел да изследва един особено важен, но рядко разглеждан от българската театрална наука компонент на театралния спектакъл – сценографията. При това тя избира да проследи развитието на този компонент в изключително сложен период от историята на българската култура и, в частност, на българския театър – времето от края на Втората световна война и радикалната смяна на политическата система в страната до 1968 г. Макар и често коментирана в лицето на отделни свои представители в редица статии и обзори, както и като част от други големи театрални изследвания, сценографията в България и нейните основни тенденции и фигури досега са обект само на едно публикувано самостоятелно изследване – книгата на Вера Динова-Русева „История на българската сценография”, която излиза преди повече от четири десетилетия, през 1975 г. В този смисъл, още изборът на предмета на дисертационния труд вече има приносен характер. Не по-малко значим за съвременното проучване и запълването на сериозните бели петна както в историята на сценографията, така и на целия български театър и култура от втората половина на XX в. е и времеви период на работата, избран от докторантката. Едва през последните години се появиха няколко историко-теоретични книги и студии, осмислящи от актуална, обективно-професионална гледна точка развитието на българския театър в годините на комунизма. Албена Тагарева се концентрира върху първите две десетилетия от този 45-годишен период – първото следвоенно десетилетие на „култа към личността” и налагането на социалистическия реализъм и времето от 1956 до 1968 г., известно като време на „размразяване” и на програмни призови и опити за разширяване на границите на социалистическия реализъм. Усилието на докторантката да проучи и анализира процесите в художественото оформление и визуалния образ на спектакъла, радикалните естетически трансформации, които те

претърпяват, и трудните художествени и лични избори и съдби на първите две поколения български сценографи в тези две драматични десетилетия от политическия обрат в страната след Втората световна война е категоричен научен принос на работата.

За успешното реализиране на отговорното и трудно изследователско намерение, заявено с дисертационния труд, особено важно значение има неговото добро структуриране и избраната изследователска методология. Работа е в обем от 186 страници и се състои от кратко въведение; четири глави (третата от които с две подглави); заключение; библиография, включваща 63 заглавия на български и английски и отделни списъци с 47 цитирани статии и 12 цитирани архивни единици и три приложения. В работата има 29 илюстрации.

Изследователската методология е подходяща за избрания обект на разглеждане в дисертационен труд. Тя се изразява в съчетаване на контекстуален анализ и историко-емпирично проучване. Докторантката издирва и използва три основни вида източници и литература.

За да се запознае по-подробно с цялостния културно-исторически контекст на периода 1944-1968 г. тя проучва няколко театроведски и културологични изследвания, появили се през последните години, значителна част от които са подготвени като планови проекти от членовете на сектор „Театър” в Института за изследване на изкуствата към БАН. На тяхната база Албена Тагарева изгражда Втората и първата част на Третата глава от своята работа, в които проследява накратко социо-културния пейзаж, развитието на театъра в страната и, съответно, появата и развитието на модерната сценография в него през определящия за българския театър период между двете световни войни (II глава „Периодът между двете световни войни – развитието на сценографската практика в България”), след което представя етапите на радикалната политическа промяна в страната след Втората световна война, налагането на новата идеологическа рамка и тяхното отражение в сценографията през първите две следвоенни десетилетия (III глава „Обществените промени в периода от средата на 40-те до края на 60-те и отражението им на сцената на Народния театър”). Албена Тагарева добре се справя с изясняването и осмислянето на огромния материал от областта на историята на българския театър и от общата история на разглежданите периоди и на прехода между тях. Тези части от нейния труд демонстрират успешното изпълнение на първата и много важна задача от подготовката на един докторант – натрупването, анализа и осмислянето на съществуващите знания в областта на дисертацията, както и въобще в по-широкото поле на изследване.

Тук имам бележка към понякога твърде безкритичното предоверяване само на един източник, което на едно-две места е довело до повтарянето на неточни факти и твърдения. Но като цяло сериозното и целенасочено усилие на Албена Тагарева да натрупа и подреди за себе си необходимите знания за изследваните периоди, както и да превърне тези натрупвания в ясен и детайлен контекст на своя изследователски обект трябва да бъде подчертано като безспорно качество на работата.

Същите качества притежава и първата глава на дисертационния труд, озаглавена „От декорация към сценография – европейските авангардни практики”, базирана върху проучването и обобщаването на втория тип използвана научна литература – историко-теоретични книги върху появата и развитието на сценографията от утвърдени чужди и български автори като Арнолд Арънсън, Денис Бабле, Гай Маколи, Вера Динова-Русева, Светослав Кокалов, Васил Рокоманов. Тук докторантката много точно си поставя за цел да започне своето изследване на българската сценография в посочения период с една въвеждаща глава, която да резюмира както пътя на пространственото оформление на спектакъла в европейския театър от рисуваните плоски декори през появата на сценографията в края на ранния модернизъм и театралния авангард до тенденциите в нея през 50-те и 60-те години на XX век, така и да изясни понятийния апарат, използван в дисертационния труд. Това е трудна задача, изискваща наистина както голямо проучване, така и способност и умение то да бъде осмислено и обобщено. Албена Тагарева в голяма степен се справя успешно с това предизвикателство. Безспорно най-продуктивната посока тук е проследяването на реалистичната и условно-абстрактната сценография (започвайки от нейните създатели Гордън Крейг и Адолф Апия) и напреженията и колаборациите между тях през следващите години, театрални естетики и културни периоди. Този акцент в първа глава, както и направеното уточнение, че сценографията като изкуство и като самостоен компонент на спектакъла се обособява с утвърждаването на режисьорската фигура в европейския театър, непременно бих открила като важно постижение на докторантката,

Имам две основни бележки към тази глава. Едната е свързана с някои пропуски в описването на главните движения и фигури при формирането на условно-експресивната сценография като футуризма, сюрреализма и Пикасо и др. Другата ми бележка е по отношение на едно неточно използване на понятието „натурализъм” и „натуралистична” сценография, въведено в критическата и изследователската литература през изследвания период на 50-те и 60-те години на XX в. като негативна

крайност или грешка на реализма (който програмно е натоварван само с позитивни конотации в посочения период), а не в тяхното действително значение на ранномодерни явления, практически дали старт на формирането на режисьорската фигура и на концептуалното решаване на пространството само за конкретно представление.

Втората част на Трета глава, състояща се от две подглави „Овластяване на визуалните елементи на социалистическия реализъм” и „Размразяването на сцената на Народния театър” и Четвърта глава „Художниците сценографи в Народния театър” убедително представят втората основна задача при подготовката на един дисертационен труд – собствените открития и собствения научен принос на докторанта. След като вече е очертала добре естетическия и социокултурния контекст на своя обект, в тези две глави Албена Тагарева уверено се насочва към същностната част на работата си – реконструкцията, описанието и анализа на представителни спектакли за двата периода и изграждането на кратки портрети на основните сценографи в Народния театър от появата на първия сценограф Александър Миленков на неговата сцена до края на 60-те години на XX век – Иван Пенков, Асен Попов, Евгени Ващенко, Георги Каракашев и Асен Стойчев. Основните източници тук са документални и архивни материали, повечето от които специално издирени, а някои от тях и за първи път описани и коментирани от нея. Това са преди всичко множество снимки от спектакли, както и рецензии, статии и интервюта в специализирания и периодичния печат от изследваното време, както и материалите за съответните художници, съхранявани в СБХ, САБ и ЦДА. За издирването на този огромен обем документален материал докторантката е проучила архивите на Народния театър, Художествената академия, Съюза на българските художници, Съюза на артистите в България и Централния държавен архив. Дори само това усилие и представянето и коментирането на неизвестни или малко известни документи от историята на българската сценография вече е безспорен принос на дисертацията. Към него обаче трябва веднага да се добави и умелото и основано на сериозни натрупани познания реконструиране и анализиране на основни спектакли и работата на сценографите по тях при налагането на естетиката на социалистическия реализъм в първото следвоенно десетилетие, както и опитите и посоките на разширяването на неговите граници, използвани от сценографите за по-категорично или по-предпазливо завръщане към индивидуалния им артистичен стил и сценографията като изкуство.

Познавам добре работата на Албена Тагарева още като студентка, на която съм била преподавател по история на европейския театър и по теория на режисурата, а след това и като член на Сектор „Театър”, в който тя е докторант, а от известно време и асистент. В процеса на подготовката на изследването ѝ и представянето на отделни части от него пред екипа на сектора, както и на различни конференции имахме интересни разговори и дебати върху теми и въпроси, разгледани в него.

Освен посочените по-горе нямам други бележки по завършения текст и по автореферата.

Дисертационният труд „Сценографията в Народния театър от 1944 до 1968 г.” е много сериозно, задълбочено и полезно изследване с безспорна историко-теоретична и практическа приложимост. Убедено препоръчвам на неговия автор Албена Тагарева да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор”.

Гласувам: ДА.

28.09.2018

Проф. д.изк. Камелия Николова